

САКРАЛНОТО БЕЗГЛАВИЕ В КОНТЕКСТА НА БАЛКАНСКАТА И ЕВРАЗИЙСКАТА ТРАДИЦИЯ (I. ФОЛКЛОРНА РЕАЛИЗАЦИЯ НА МОТИВА ОТ ВЕЛИНГРАД)

Росен Малчев

(Асоциация за антропология, етнология и фолклористика „Онгъл“)

ABSTRACT

'Sacred headless' in context of Balkan and Eurasian traditions (I. Folklore realization of Motive from Velingrad town).

Object of scientific interest is the folklore text „The Dragon, the Cut off head and peygamber Ali“, written in 1960 in Chepino village, now quarter of the town of Velingrad. The text is a part of prosaic repertoire of local Bulgarian Muslims community (called Pomaks). The work classified the most known realizations of motive 'sacred headless' from Balkan and Eurasian region so to find the place of a folklore variant from Chepino among them. The analysis show that a prototype of the concrete text is literary epic poem „Kesikbash kitabi“ from Kirdechi Ali – Asian Minor writer from XIII Century, or its folklore-literary versions.

KEY WORDS

sacred headless, cephalophore, acephalos, Kesik bash, dragonfight, dragon, motive, folklore, literature, Christian religion, Muslim religion, shi'a, alevi, Bulgarian Muslims community, Balkan region, Asia Minor region, Eurasian culture space

РЕЗЮМЕ

Обект на конкретен научен интерес е фолклорният текст „Ламята, Отсечената глава и Пейгамбер Али“, записан през 1960 г. в с. Чепино, днес квартал на Велинград, който е част от прозаичния репертоар на местната българомохамеданска общност. В хода на работата са класифицирани по-известните типове реализации на мотива за сакралното безглавие от балканския и евразийския регион, за да бъде потърсено мястото на варианта от Чепино сред тях. Анализът показва, че прототип на фолклорния текст е литературната поема „Кесикбаш китаби“ на малоазийския книжовник от XIII век Кирдечи Али или нейни фолклорно-литературни варианти.

КЛЮЧОВИ ДУМИ

свещено безглавие, кефалофор, акефалос, Кесик баш, змееборство, ламя, мотив, фолклор, литература, християнска религия, мохамеданска религия, шиити, алевити, българомохамедани, Балкански регион, регион на Мала Азия, Евразийско културно пространство

Обект на научен интерес в това изследване е фолклорният текст „Ламята, Отсечената глава и Пейгамбер Али“, записан през 1960 г. в с. Чепино, днес квартал на Велинград, от фолклористката Стефана Стойкова ([Стойкова 1963](#): 339, № 29)^{*}. Той е част от репертоара на местната българомохамеданска общност и привлича вниманието на учените със специфичното предметяване на мотива за сакралното безглавие (вж. [Приложение](#)).

Целта на настоящата работа е да постави чепинския вариант в контекста на по-известните типове мотивни реализации от балканския (с поглед към евразийския) регион и да потърси неговия етнокултурен и религиозен произход.

* ^Δ Тази статия е разработена по Проект INTAS, реф. № 05–1000008–7922. Четена е като доклад на Националната научна конференция „Цепина, Чепинско, Велинград – хилядолетната история на Северозападните Родопи“, посветена на 60-годишнината от създаването на Велинград. Велинград, 23–24 октомври 2008 г.

Свещеното безглавие е древен митологичен мотив, който се реализира чрез разнообразни словесни и изобразителни форми в културата на народите от Евразия. Той е документиран от Приамурието ([Окладников 1968](#): 174–175), през Китай ([Ган Бао 1986](#)), Средна Азия ([Басилов 1983](#): 145; [Шалгумбаева 1994](#)), Поволжието ([Конурат 2002](#); [Исламов 2006](#)), Северен Кавказ ([Сказания 1978](#): 221–230), Близкия Изток (вж. евангелския разказ за смъртта на св. Йоан Кръстител и иконографското му изображение с отрязана глава, както и приказката „Рибарят и страшният дух“ – [1001 нощ 2008](#)), Мала Азия ([Гордлевский 1960](#): 330–448; [Нещри 1984](#): 245–247; [Kirdeci Ali 2002](#); [Köprülü 2006](#)) и Балканите ([Маразов 1992](#): 313; [Маразов 1994](#): 168, 170; [Павловић 1965](#): 123, 191, 233–234, 289; [Меламед 1991](#); [Малчев 2000, 2002, 2005](#); [Димитрова 2009](#)) до Западна Европа ([Holy Wells 1985–1998](#); [Wikipedia: The Free Encyclopedia](#), s.v. „[Cephalophore](#)“). Може да се каже, че в общи линии разпространението на мотива следва северното трасе на Великия копринен път от Далечния Изток до Британия.

В различните региони на този огромен ареал формалните материализации на идеята за сакрално безглавие имат разнообразна етнокултурна и конфесионална етиология, свързана с различни поли- и монотеистични религиозни системи. За Балканите в основата на този процес са традициите на палеобалканските племена и народи и азиатските пришълци от епохата на Великото преселение на народите (схващано в неговия широк хронологически обхват), усвоени и доминирани от двете водещи монотеистични религии – християнската и мохамеданската. В нашата част от света мотивът за сакралното безглавие се определя както в канонични религиозни, така и във фолклорно-религиозни варианти.

Словесните варианти имат сходен сюжетен тип: Главата на свят човек (мъченик за вяра и род) е отсечена. Той я взема в ръцете си (т.е. става „кефалофор“ – гр. ез. – ‘главоносец’) и там, където пада тялото му, се основава християнско/мохамеданско култово средище. В някои варианти героят лети без глава. В други – главата му действа самостоятелно. В последните два случая светият човек може да се определи като „акефалос“ (гр. ез. – ‘безглав’), без да бъде кефалофор.

Като се изключат иконографските текстове, които по канонични причини са характерни само за християнската традиция, може да бъде прокарана линия на разделение между християнските и мохамеданските словесни реализации на мотива за сакралното безглавие. При християнските активната съставка от раздвоеното чрез обезглавяване тяло по-често е самото тяло (носецо главата си или летящо без нея), а при мохамеданските – обратното, главата е двигател на действието: тя проповядва, оплаква, пророкува, проклина, но и се движи в пространството. Там, където дъгата на напрежение между християни и мохамедани е най-силна (Мала Азия, Балканите), се документират и мохамедански фолклорни текстове за кефалофори. Като допълнителен делитбен белег може да се посочи фактът, че летенето на свято тяло без глава е характерно изключително за фолклорните (и християнски, и мохамедански) наративи от Западна България, където битова представата за св. Иван Рилски като акефалос ([Малчев 2002](#)).

Кефалофори в християнската агиография и иконография има и в източно-православния ([Малчев 2005](#)), и в римокатолическия свят ([Cephalophore](#)). Те са разнообразни по тип – повечето са предмет на локални култове, но към някои има универсална християнска почит; едни са просияли преди схизмата от 1054 г., други – значително по-късно. Смята се обаче, че техен общ религиозно-митологичен прототип е първият християнски безглав светец – евангелският герой Йоан Кръстител.

Типичен светец кефалофор, почитан от поместните православни църкви на Балканите, е Йоан Владимир, цар български. Свидетелство за това е както агиографската проза за него (напр. двете гръцки жития), така и някои от иконографските му изображения. Според „Стематографията“ на Христофор Жефарович, издадена във Виена през 1741 г., светецът „има ореол около главата.

Той е представен в пищно царско облекло и с корона. В дясната си ръка държи палмова вейка, скиптър и дългорамнен кръст, а в лявата – отрязаната си глава, обкръжена с нимб.” ([Василиев 1987](#): 101).

В пространството на римокатолическата църква ярък пример за светец кефалофор е небесният защитник и първи епископ на гр. Париж Сен Дени. Той е показан като такъв и в т.нар. „Златна легенда”, компилативно съчинение от около 1260 г., и в многобройните му сакрални скулптурни изображения без глава, най-известното от които е върху лявата порта на катедралата Нотър Дам дьо Пари.

Многовековното взаимодействие на християнската духовническа култура и културата на мирянските общности (и на Изток, и на Запад) транслира мотива за сакралното безглавие от едната в другата културна среда и обратното. По правило контаминациите се осъществяват на локално равнище, най-често в културното пространство на манастирите ([Малчев 2001](#)), но като ментален капитал участват във формирането на глобалните етнически модели за „светците и царете” – духовните и политическите владетели на християнския свят.

Като резултат тук, в православния дял на Балканите, процесът води до създаването на цикли от фолклорни легендарни предания (за термина вж. [Георгиева 1983](#)), в които се реализира сюжетният тип „Движение (летене) на светец (без глава). Там, където пада тялото му (главата), се основава християнско култово средище (поставят се важни маркери на етнорелигиозната карта)”. По принцип те определят менталните потребности на органичните християнски общности за набавяне на сакралност чрез пренасяне на святост ([Малчев 2000](#); [Рангочев 2001](#)). Същевременно кодират по фолклорен път историческата памет за борбата на балканските народи срещу османците през XIV–XV в. ([Живков 1981](#): 174–176) Техните герои са мъченици за вяра и род. За българите такива са цар Иван Шишман ([Марков 1891](#): 179–185; [Мазганов 1988](#): 24–25; [ААО 2005, 2006](#)), цар Костадин (Родопски напредък 1905), св. Иван Рилски ([Малчев 2002](#)), войводата Георги от с. Черногорово, Пазарджишко ([Захариев 1973](#): 74–75), Коста Лера от Македония ([Mazon 1923](#): 100–102), безименен християнски войвода от войската на Владислав Варненчик ([Шкорпил 1898](#): 29) и др. За сърбите: княз Лазар ([Павловић 1965](#): 123), Милош Обилич ([Павловић 1965](#): 191) и др. Изключение прави легендарното предание за „жида”, който предава столицата Царевград Търнов на османците – поради негативната му етнорелигиозна конотация и пагубния характер на постъпката му за падането на българското царство ([Славейков 1890](#): 164–165).

Безглавите герои на мохамеданските наративи нямат прототип в Корана. Първообразът на християнските герои – св. Йоан Кръстител – там е представен като прор. Йахия, два пъти е повторен евангелският разказ за раждането му, но отсъстват сведения за неговата смърт. Екзекуцията му е включена в по-късни мохамедански предания ([Токарев 1980](#): 597). Поради спецификата на мохамеданските религиозни догми не съществуват и култови изображения, реализиращи мотива за сакралното безглавие. Тези обстоятелства обуславят факта, че при мохамеданите този мотив се определя само в словесни фолклорни и литературни варианти. Те могат да бъдат обособени в две групи:

1. Текстовете, които представляват мохамедански аналог на християнските легендарни предания за светци кефалофори – мъченици за вяра и род. Характерни са за Мала Азия и Балканите и вероятно в значителна степен дължат своя произход на християнския субстрат в завладените от османските турци територии;
2. Наративи, в които активната съставка от раздвоеното чрез обезглавяване тяло е главата, която проповядва, пророкува или проклина и понякога извършва самостоятелно движение в пространството. Към тази група спада фолклорният текст от днешния квартал Чепино на

Велинград – „Ламята, Отсечената глава и Пейгамбер Али“, който е обект на научен интерес в настоящия текст.

Малоазийски фолклорни мохамедански текстове за кефалофори събира В. А. Гордлевский. Той публикува тринадесет образци, чиито сюжети са сходни. В повечето от тях се разказва за „шехити“ – мъченици за вяра и род, които продължават да се бият с християните дори след като враговете отрязват главите им. Там, където падат, са погребвани и гробовете им се превръщат в места за религиозно поклонение. Почти всички описани от информаторите на руския учен кефалофори носят имената „Кесик Баба“/„Кесик баш“ ([Гордлевский 1960](#): 330–448).

„В дълбините на пещера, изсечена в скалите, високо над село Инъоню (около Ескишехир) се намира пресъхнал кладенец, по чиито краища са сложени парцалчета и свещички; това е гробът на светията Кесикбаш. Светията живял още във времето на „дженевизите“ (генуезците) и смело издържал обсадата на крепостта, която се издигала някога над селото. Когато неприятелите му отсекли главата, той я взел под мишница и, стигайки до кладенеца, паднал мъртъв. Оттогава на неговия гроб се извършва поклонничество (обикновено събота срещу неделя). [...] Водата на извора, разположен на няколко десетки крачки от кладенеца, лекува недъзи. [...] (1910 г.)“ ([Гордлевский 1960](#): 338, № 17)

Мохамеданските фолклорни текстове за кефалофори от Балканите разработват същия сюжетен тип и представляват негови местни реализации. Характерни образци са легендарните предания за Мерсин Боба от Варненско ([Шкорпил 1908](#): 65), Саид Баба от Крумовградско ([Дерибеев 1986](#): 172–173), Баш Хит – Кесик Баба от Златица ([Найденова 2007](#)), Ахмет Караджа от Скопско ([Павловић 1965](#): 233), Кесик баш от Скопие ([Гордлевский 1960](#): 393, № 136), потурнакът Вук Бранкович от Крушевац ([Павловић 1965](#): 234) и др.

Ето за пример текстът от гр. Златица, записан най-късно по време – в началото на ХХІ век:

„Според една турска легенда, в Златица бил погребан Баш Хит – голям юнак Кесик Баба или Орхан. Той бил убит от българите от Златишката котловина в борбите им против поробителите турци. Сражението, в което бил убит Кесик Баба, станало в местността Топ кория – южно от Лъжене (Антон). Според легендата, след като бил убит, той взел главата си в ръка и продължавайки да се бие паднал чак в Златица, където издигнали тюрбетото му (гробница). През 1883 г., при посещението си в Златица, акад. Константин Иречек открил от това тюрбе само един камък, на който успял да разчете годината 1571.“ ([Найденова 2007](#))

Както вече бе посочено, наративите, в които активната съставка от раздвоеното чрез обезглавяване тяло е главата, са привилегия на мохамеданската традиция в определяването на мотива за сакралната кефалофория. Словесни текстове от този тип се откриват както в литературни, така и във фолклорни версии в широкия ареал на разпространение на мохамеданството от Средна Азия, Поволжието и Крим, през Кавказ, Близкия Изток, Мала Азия и Балканите, а едно географско разширяване на изследователското поле със сигурност би довело до откриването на непознати за автора варианти от други земи, населени с мохамедани.

Изключение, което всъщност потвърждава правилото – закона за всеобщата културна връзка в евразийския регион, е емблематичното поведение на християнския Сен Дени, който след обезглавяването си от езичниците, взема своята глава в ръце и изминава пътя от хълма Монмартър до мястото на днешната базилика „Сен Дени“ в едноименното парижко предградие (където е и погребан). През това време главата му непрекъснато проповядва Божието слово.

Прегледът на фолклорните мохамедански текстове с активна отсечена глава показва, че по своя сюжет те не се отличават от описаните по-горе легендарните предания за мохамедани кефалофори – с тази разлика, че тюрбетата (гробниците) на шехитите, естествен център на

религиозната почит към тях, се издигат там, където падат главите, а не телата им. Показателни в това отношение са балканските текстове за Хаджи Лала от Сапаревобанско ([АЕИМ 354-II](#): 19), Саръ Боба от Средните Родопи ([Дичев, Хайтов 1965](#): 14; в кефалофорски вариант у [Дерибеев 1986](#): 173) и др.

„Главата на Саръ баба погребали в местността Тюрбето, между Кутела и Кършила (дн. с. Виево). Когато да я пуснат в гроба, тя скачала и крещяла, толкоз бил Сарп лют – обезглавеният предводител, на чието име е наречен върхът, където го намерила смъртта.“

Сходен с тях е фолклорният по произход разказ за отсечената глава на Али Деде от малоазийската Карамания, публикуван в османска хроника от XV век ([Нещри 1984](#): 245–247).

Разбира се, фолклорен е и текстът „Ламята, Отсечената глава и Пейгамбер Али“ от Чепино, но както ще се види след малко той е част от друга културна парадигма, чиито корени са във фолклора и литературата на Предна Азия (по-специално, Персия).

Литературните мохамедански текстове, реализиращи мотива за сакралното безглавие във варианта с активна отсечена глава, имат хилядолетна традиция в района на Близкия Изток и Мала Азия. Ранен пример за това е приказката „Рибарят и страшният дух“, включена в известния персийско-арабски сборник „Приказки от 1001 нощ“, който се датира приблизително около 800–900 г., но съдържа текстове, събирани и прибавяни в продължение на векове от различни книжовници. В нея лекарят Дубан отмъщава чрез отсечената си глава на несправедливия и жесток цар Юнан ([1001 нощ 2008](#)).

Друг показателен пример за активна отсечена глава се открива в поемата „Кесик баш китаби“, записана от фолклорни източници или преведена на тюркски от по-стари персийски литературни образци от Кирдечи Али – малоазийски книжовник от XIII век, идейно свързан с ранния мистицизъм в мохамеданството ([Kirdeci Ali 2002](#); [Köprülü 2006](#)). Нейното съдържание е следното:

„Веднъж, когато Хазрети Мохамед и Хазрети Али със своите другари седят заедно, към тях се приближава Кесик баш (Отрязаната глава – Главата без туловище), спира се пред Хазрети Мохамед и започва неутешимо да плаче. Главата обяснява, че е мохамеданин, че са били нападени от един демон (дев), който е похитил жена му и децата му, останалите мохамедани е пленил, а нему е отрязал главата. След тези думи на Кесик баш пророк Мохамед се обръща към околните с естествения въпрос кой би помогнал в този случай. Всички, естествено, се помайват. Само Хазрети Али става и казва: „Ако разрешите, аз ще помогна.“ Той се яхва на коня си Дюддюл, опасва мечата си Зулфикар и се отправя на път. Пред него се движи Кесик баш, за да го упътва. Те достигат до дупката на демона, където Хазрети Али с помощта на един пояс се спуска на дъното, сражава се с противника си и го убива. Освобождава мирните мохамедани и излиза от дупката. Сред освободените са и децата и жената на Кесик баш. След това Аллах връща на Отрязаната глава тялото ѝ.“ ([Livejournal: 2004](#))

В следващите векове поемата е преведена на различни езици и се превръща в неразривна част от литературата на множество мохамедански народи – казахи ([Шалгумбаева 1994](#)), волжски татари/българи ([Исламов 2006](#); [Ахметгалеева 1979](#)), кримски татари ([Конурат 2002](#)), турци ([Kirdeci Ali 2002](#)) и др. Печатни варианти на произведението от българските земи не са познати на автора на настоящето изложение.

Важно е да се отбележи, че в съвременните Интернет сайтове на алевитите – привърженици на шиизма в Югоизточна Турция и Сирия, Кесик баш е представен като ученик и следовник на Хаджи Бекташ – основател и първи шейх на религиозен орден, който в епохата на Османската империя идеологически и организационно доминира в живота както на самите алевити (по-

известни на Балканите като „къзълбаши“), така и на бившите християни, приели мохамеданската религия, в частност, на еничарите (<http://www.aleviforum.com/archive/index.php/t-17895.html>; <http://www.kirkklarcemi.com/ru/index.htm>).

И така, прегледът на по-известните християнски и мохамедански реализации на мотива за сакралното безглавие от балканския (с поглед към евразийския) регион предоставя добри възможности за първоначалното ситуиране на фолклорния текст от с. Чепино. Един поглед към него е достатъчен, за да се разбере, че той притежава сюжет, който повтаря в основни линии този на поемата „Кесик баш китаби“, записана/преведена в XIII век. Конкретните етнокултурни и религиозни причини за това твърдение са неизвестни, но в контекста на издирването, направено в настоящия текст, може да се разсъди и предположи следното:

1. „Ламята, Отсечената глава и пейгамбер Али“ е пример за битуването на мохамедански литературни реалии във фолклорната среда на Чепинското корито. Може да се помисли за съществуването на османо-турски оригинал на поемата, използван от образовани духовници по време на проповедите им сред българомохамеданите от днешните велинградски села. На тази мисъл навежда както ясната сюжетна близост с литературната творба, така и характерът на интертекстовите бележки на фолклористката Стефана Стойкова, отразяващи сакралната почит на разказвача Измаил Муков към възпроизведения от него текст.

„Дядо Измаил каза, че тая приказка е „истинска“. Той дълго време не се съгласяваше да я разкаже, защото ние не сме вярвали в тия неща. Самият той, както личи по всичко, дълбоко вярва в нейната истинност. Разказа я твърде набързо и без желание след дълги увещания от моя страна.“

2. От друга страна, значителната фолклоризация на литературния прототип свидетелства, че транслирането на сюжета в наративния репертоар на българите мохамедани от Чепинско се е случило в по-отдалечена епоха. Тази хипотеза се подкрепя от разработването на змееборския мотив във фолклорния текст – особеност, която не е характерна за поемата на Кирдечи Али (без да е известно какви точно са били фолклорните му източници и/или, респективно персийските му литературни първообразци), но пък е присъща за българската традиционна култура.

И тук е мястото да се припомни, че малоазийският книжовник твори в региона на Източна Анатолия, който освен че е „крепост“ на алевитската (шиитска по тип) опозиция на официалната сунитска власт в периода на османското Средновековие (вж. по-горе връзката Хаджи Бекташ – Кесик баш – алевити), е и ранно ядро на християнството, в частност, „родно място“ на мотива „Св. вмчк. Георги Победоносец побеждава дракона“. Известно е, че точно тук (по-точно в Кападокия) той за първи път е реализиран в иконографията (кр. IX – нач. X в.) и агиографията (XII в.) на светеца ([Беновска-Събкова 1992](#): 64–75). Възможността това обстоятелство да оказва въздействие при формирането на „истинската приказка“ от Чепино не бива да се пренебрегва от изследователя. Съществуването на фолклорно-литературна версия на поемата „Кесик баш китаби“, с източно-малоазийска (субстратна християнска) змееборска първооснова, донесена от образовани мохамедани в Западните Родопи и пренесена във фолклорна българомохамеданска среда, остава една легитимна хипотеза, която се нуждае от своето доказване или оборване.

3. И накрая, културологичната връзка между героя Кесик баш, пейгамберът Али, бекташийския орден, алевитите, еничарския корпус в Османската империя и пр. насочва или към ранна сектантска (доминирана от шиизма) линия на религиозно проникване и утвърждаване на мохамеданството в селищата от днешната Велинградска община, или/и към „еничарска (бекташийска) връзка“ в този сложен исторически процес.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- ААО 2005, 2006. *Архив на Асоциация за антропология, етнология и фолклористика „Онгъл“*. Райово, Говедарци, Самоковска община, Софийска област.
- АЕИМ № 354–II. *Архив на Етнографския институт с музей*. № 354–II: 19. Инф. Христо Г. Меджидиев (1858–1927), адвокат от Дупница.
- Ахметгалеева, Я. С. 1979. *Исследование тюркоязычного памятника „Кисекбаш китабы“*. Москва: Наука.
- Басилов, В. 1983. Следы культа умирающего и воскресающего божества в христианской и мусульманской агиологии. В: Р. С. Липец (отв. ред.), *Фольклор и историческая этнография*. 118–151. Москва: Наука.
- Беновска-Събокова, Милена. 1992. *Змеят в българския фолклор*. София: Марин Дринов.
- Василиев, Асен. 1987. *Български светци в изобразителното изкуство*. София: Септември.
- Ган Бао. 1986. *Издирени и записани чудновати истории*. Превели от старокитайски София Катърова и Евгени Карауланов. София: Народна култура.
- Георгиева, Албена. 1983. Към диференцирането на основните дялове от българската неприказна проза. *Български фолклор* 2. 61–70.
- Гордлевский, Владимир А. 1960: *Избранные сочинения, т. I, Исторические работы*. Москва: Издательство восточной литературы.
- Дерибеев, Борис. 1986. *Ахрида*. 2-ро прераб. и доп. изд. Пловдив: Христо Г. Данов.
- Димитрова, Цветелина. 2009. Мотивът за сакралната кефалофория в преданията за гибелта на цар Иван Шишман в Самоковско. *Годишник на Асоциация „Онгъл“ VII („Владетелят и светецът. Цар Иван Шишман“)*. 15–22.
- Дичев, Славчо и Николай Хайтов 1965. *Село Манастир, Смолянско*. София: Национален съвет на Отечествения фронт.
- Живков, Тодор Ив. 1981. За спецификата и развитието на българските народни предания. В: Тодор Ив. Живков. *Фолклор и съвременност*. 174–176. София: Наука и изкуство.
- Захариев, Стефан. 1973. *Географико-историко-статистическо описание на Татар-Пазарджишката кааза*. Фототип. изд. с коментар. София: Отечествен фронт.
- Исламов, Р. 2006. О новом исследовании „Кисекбаш китабы“. *Научно-документальный журнал „Гасырлар авазы – Эхо веков“* 1. http://www.archive.gov.tatarstan.ru/magazine/go/_anonymous/main/?path=mg:/numbers/2006_1/08/08_1/ (7 април 2011).
- Конурат, Кемаль. 2002. К истокам крымскотатарской литературы. Две поэмы о Юсуфе. <http://turkolog.narod.ru/info/I209.htm> (7 април 2011).
- Найденова, Йоана. 2007. *Турска легенда за Баш Хит – Кесик Баба*. Зап. Йоана Найденова от 11 „Б“ клас. http://elan.truden.com/roden_krai/legendi/kesik_baba.htm
- Мазганов, Димитър. 1988. *Говедарци*. София: Отечествен фронт.
- Малчев, Росен. 2000. Фолклор и православно християнство (По наблюдения върху културното пространство на Рилския манастир). *Български фолклор* 3. 52–62.
- Малчев, Росен. 2001. Православното манастирско културно пространство и фолклорът (по мат. от българските земи след края на IX в.). *Годишник на Асоциация „Онгъл“ II („Култ и обредност“)*. 22–29.
- Малчев, Росен. 2002. Новооткрит цикъл фолклорни легенди за св. Иван Рилски. *Годишник на СУ „Св. Кл. Охридски“* 91 (10), 2001, ЦСВП „Ив. Дуйчев“. 163–167.
- Малчев, Росен. 2005. Първобългарска следа във фолклорния култ към св. Иван Рилски в

риломанастирското културно пространство. *Годишник на СУ „Св. Кл. Охридски“. ЦСВП „Ив. Дуйчев“* 93 (12), 2003. 229–234.

Маразов, Иван. 1992. *Мит, ритуал и изкуство у траките*. София: Св. Климент Охридски.

Маразов, Иван. 1994. *Митология на траките*. София: Секор.

Марков, Христо. 1891. Смъртта на последния български цар Ив. Шишман. Зап. Хр. Марков от Самоков. *СбНУ V*. 179–185.

Меламед, К. 1991. Амулети-коне, яздени от мъжка глава. В: Рашо Рашев (ред.), *Проблеми на прабългарската история и култура II*. 219–231. София: БАН.

Нешри, Мехмед 1984. *Огледало на света. История на османския двор. Съст. и прев. Мария Калицин*. София, 245–247, „Разказ за похода на Мурад Хан срещу Карамания и нейното опустошаване“.

Окладников, Алексей П. 1968. *Лици древнего Амура*. Новосибирск: Западно-Сибирское книжное издательство.

Павловић, Л. 1965. *Култови лица код Срба и Македонаца (Историјско-етнографска расправа)*. Смедерево.

Рангочев, Константин. 2001. Вторичното набавяне на сакралност – модел за изграждане на етническата идентичност. *Арнаулов сборник. Доклади и съобщения, т. II*. Русе, 26–30.

Сказания 1978. *Сказания о нартах. Осетинский эпос*. Перевод Ю. Либединского, предисловие В. И. Абаева, словарь и комментарии В.А. Калоева. Москва: Советская Россия.

Славейков, Петко Р. 1890. Предание за „Житов гроб“. Зап. П. Р. Славейков от Търново. *СбНУ II*. 164–165.

Сребров, П. 1905. Цар Костадин и превземането на Станимака от турците. Зап. П. Сребров. *Родопски напредък III* (1). 14.

Стойкова, Стефана. 1963. Ламята, Отсечената глава и Пейгамбер Али. Зап. Ст. Стойкова. *СбНУ I* („Фолклор от Западните Родопи“). 339, № 29.

Токарев, С. А. (отв. ред.). 1980. *Мифы народов мира*, т. I. Москва: Советская энциклопедия.

1001 нощ. 10 декември 2008. Рибарят и страшният дух. http://sahrazada.blogspot.com/2008/12/blog-post_10.html (7 април 2011).

Шалгумбаева, Ж. 1994. *История казахского книгоиздания: фольклор художественная литература и их цензура (XIX – нач. XX вв.)*. Национальная академия наук республики Казахстан. Институт литературы и искусства им. М.О. Ауэзова. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Алматы. <http://opentextnn.ru/censorship/russia/dorev/libraries/book/?id=1368> (7 април 2011).

Шкорпил, Херменгилд и Карл Шкорпил 1908: Походът на Владислава през България в 1444 г. и битката при Варна. *Известия на Варненското археологическо дружество* 1. 47–67.

Шкорпил, Херменгилд и Карл Шкорпил 1999 [1898]. *Могили*. София: Сфера. [Пловдив].

Cephalophore. 19 October 2010. In *Wikipedia: The Free Encyclopedia*. Wikimedia Foundation Inc. Encyclopedia online. <http://en.wikipedia.org/wiki/Cephalophore> (8 April 2010).

Holy Wells 1985–1998: *Source Online Archive – the Holy Wells Journal*. First Series, 1–9, 1985–1989. New Series, 1–6, 1994–1998. <http://people.bath.ac.uk/liskmj/living-spring/sourcearchive/bckissue.htm> (7 април 2011).

Kirdeci Ali 2002: *Kesik Baş Destanı*. Haz. Prof. Dr. Mustafa Argunşah. Ankara: Ministry of culture and tourism.

Köprülü, Mehmed Fuad 2006. *Early Mystics in Turkish Literature*. Translated and edited with an introduction by Gary Leiser and Robert Dankoff. Foreword by Devin DeWeese. (Routledge Sufi Series). London and New York: Routledge. <http://www.apnaorg.com/books/english/early-turkish-mystics/early-turkish-mystics.pdf> (7 април 2011).

Mazon, A. 1923: *Contes Slaves de la Macédoine Sud-Occidentale: Etude linguistique; textes et traduction; notes de Folklore*. Paris: Librairie Ancienne Honoré Champion.

singolare. 24 May 2004. Кесик Баш. Livejournal. headland forum. <http://community.livejournal.com/headland/74342.html> (7 април 2011).

ЗА АВТОРА

Росен Росенов Малчев е главен секретар на Асоциация за антропология, етнология и фолклористика „Онгъл“ и старши учител по български език и литература в 48 ОУ „Йосиф Ковачев“ – София. През 1999 г. защитава дисертация на тема „Фолклор и религия (по наблюдения върху културното пространство на Рилския и Бачковския манастир)“. От учебната 2003–2004 г. е хоноруван преподавател в Катедрата по кирилometодиевистика в СУ „Св. Климент Охридски“. Интересите му са в областта на етнологията, фолклористиката и медиевистиката. Има повече от 70 научни публикации, съставя и редактира периодични издания и сборници, рецензира учебна литература за средното образование (<http://www.ongal.net/index.html>). Организира и провежда над 100 теренни етнологички проучвания в периода 1989–2010 г.

Електронен адрес: rmalchev[at]abv.bg

ПРИЛОЖЕНИЕ

Ламята, отсечената глава и пейгамбер Али

(Зап. Стефана Стойкова)

„Един човек решил да се изсели от тяхното си село с жената и децата си. Като почнал да пътува в едно големо поле, явила се из една дупка ламя и веднага взема цялото семейство с децата, а на него грабнала само телото, а главата останала самичка на виделото. Само Мохамед може да го спаси. Връща се главата в селото. Било петок и всички се момели в джамията. А той, Кесит-баш (отсекана глава), бил справедлив човек и затова главата му светела като електрика. Като го виделе, оплакале го много. Попитали го къде му са децата. Той всичко им разказал. Пейгамбер Али отишъл да види каква е тая работа. Взел въжа много, вързал се с въжето за коня и заедно с главата паднал през дупката долу, в друг свят. Видели там много хора, все грабени от ламята. Али бил много прочут със силата си. Като извика, от неговия глас са умирали, които били наблизко. Примолили му се хората да ги спаси. „Къде е, вика, ламята?“ – „Тя сега спи, по няколко деня не се събужда.“ Той влиза там, дето му казали, че е ламята и гледа едно грамадно животно с девет глави. Започва Али да я шари с калъча, да я събуди, е тогава да я убие. Рукнал ѝ отблизо по-полечко до три пъти. Тя рекла: „Кой дойде сега при мене? Да не си ти, Али, и защо си дошъл?“ – „Да видя съдбата на тия хора тука!“ – „Айде почни!“ – „Ние, турците, никога не почваме първи.“ Той изровил на седем глави зъбите. Още тъй до три пъти. Неговият калъч се разпинял 40 пъти. Отрезал ѝ главите. Освободил народа. Всички се радвали. Освободил децата и телото на Кесит-баш. Взел тогава Али главата и я наместил на местото ѝ върху телото. Тогава всички се молели на Аллах да ги изкара на белия свят. Дошъл Джабраил и им дал заповед да смижат с очите. Като прогледнали, били на горния свят. И се пръснали всеки кой къде му ѝе домата.

9 август 1960 г., с. Чепино, Измаил Муков, 66-годишен, неграмотен

Забележка. Дядо Измаил каза, че тая приказка е „истинска“. Той дълго време не се съгласяваше да я разкаже, защото ние не сме вярвали в тия неща. Самият той, както личи по всичко, дълбоко вярва в нейната истинност. Разказа я твърде набързо и без желание след дълги увещания от моя страна.”